

Een geweldig geheim

Adriaan Blaauw (1914-2010) was een wereldwijd geprezen astronoom met diplomatiek talent. Vorig jaar november gaf hij nog een interview voor een tweeluik van *OVT* over Nederlandse sterrenkunde.

DOOR MARTEN MINKEMA

PHECDA is een heldere ster in de Grote Beer, die door de ruimte zweeft op meer dan tachtig lichtjaar van de aarde. Als je op dit moment vanaf Phecda naar onze planeet kijkt, kun je live zien hoe de jonge Adriaan Blaauw in 1927 zijn eerste telescoop in elkaar knutselt op het balkon van zijn ouderlijk huis aan de Bredeweg in de Amsterdamse Watergraafsmeer. Met een los aangeschafte lens, een koperen buis en het oculair van een microscoop. 'De hemel was nog praktisch onvervuild door stadslucht,' vertelt Blaauw op een donkere middag in november in zijn ruime serviceflat in Haren. 'Op maanloze nachten kon je de Melkweg zien, en de nevel bij Orion. Een maanverlichte nacht was nog interessanter, want dan keek ik naar al die bergen en dalen op de maan. Iedere keer was de belichting weer anders, met andere contrasten, schaduwen. Dan zag ik dat daar een niet zo vreselijk vreemde wereld was, een landschap waar ik bijna kon lopen. Maar dát er ooit mensen zouden lopen, daar droomde je geeneens van.'

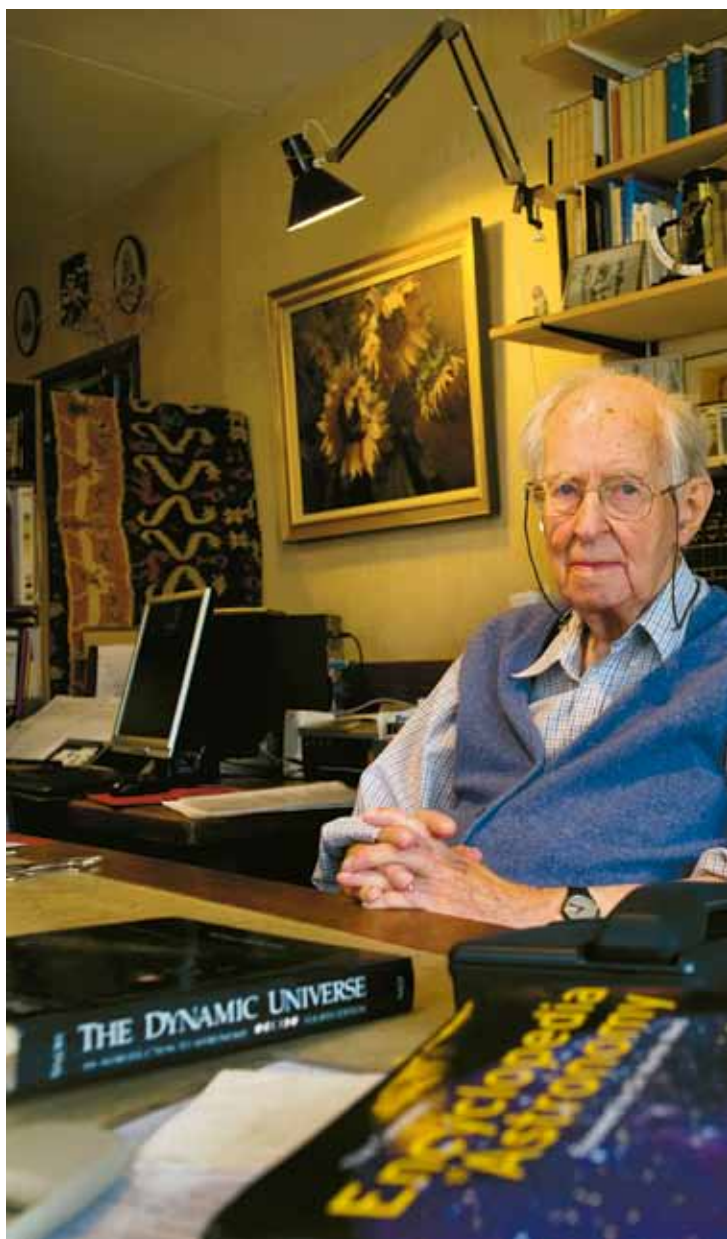
In die tijd was Nederland al een echt astronomieland, en dat ondanks de grauwe wolkenluchten. Want de Groningse astronoom Jacobus Kapteyn kreeg hemelfoto's opgestuurd door de Zuid-Afrikaanse sterrenwacht in Kaapstad, en kon zo alle 450.000 sterren van de Zuidelijke sterrenhemel opmeten. Gelukkig kreeg hij hulp van zijn briljante leerling Willem de Sitter.

Student sterrenkunde Adriaan Blaauw schoof in 1932 aan bij de Leidse colleges van De Sitter, die hem hemelmechanica doceerde. 'Nou, ik moest het onderste uit de kan halen om dat te begrijpen. Want de hemelmechanica beschrijft niet alleen hoe planeten om de zon draaien en de maan rond de aarde, maar ook hoe dubbelsterren met planeten bewegen in een ingewikkeld krachtenveld. Het begon ooit met de simpele wet van Newton, maar generaties uitstekende wiskundigen, zoals Poincaré, hebben hun tanden erin gezet, en uiteindelijk stond daar dat prachtig wiskundig geformuleerde gebouw.'

Hemelmechanica

Blaauw wordt onderbroken door een betonboor die zich elders in de flat een weg baant. Hij wijst op zijn geschilderd professorenportret aan de wand, dat door de opdrachtgevende organisatie werd geweigerd omdat Blaauw de toeschouwer niet aankijkt. 'Gelukkig mocht ik het hebben van de kunstenaar. Want dat ben ik precies, zoals ik daar verdiept zit in de papieren. Zo ziet dat eruit als je het bouwwerk van de hemelmechanica betreedt. Tegenwoordig zitten al die wiskundige formules in de computer, en twintig jaar terug was er nog nauwelijks iemand die die schitterende kathedraal van binnen kende. Alleen de laatste jaren zie je dat astronomen weer terugkeren naar die honderd jaar oude wiskunde en alles opnieuw moeten leren. Want satellieten meten de bewegingen in de ruimte zo nauwkeurig dat je toch zelf weer moet rekenen om te begrijpen wat er gebeurt.'

Voor de oorlog was alle sterrenkunde visueel. 'De term "optische sterrenkunde" bestond niet eens, want iedere telescoop was een ding met een lens en een spiegel die het gewone, zichtbare licht opving. Er was geen vermoeden dat je ook op andere manieren kon kijken, en van radiogolven uit het heelal was al helemaal geen benul. Bij de eerste Amerikaanse artikelen over kosmische radiostraling dacht ik: nou, zoiets raars. Daar zal ik bij gelegenheid wel eens naar kijken. Het was

zo'n klein deurtje en het was oorlog, iedereen had andere dingen aan het hoofd.'

Stervorming

Terwijl zijn Leidse collega Jan Hendrik Oort zich na de oorlog met groot succes op de radioastronomie wierp, verdiepte Blaauw zich in stervorming. En dan in het bijzonder van heel zware sterren. 'Die branden wel duizend keer feller dan de zon, maar leven ook duizend keer korter. Dus wist je dat die sterren als het ware pas gisteren zijn ontstaan. Maar hoe dan, en waar?' Blaauw vond speciale kraamkamers, enorme gebieden die hij 'associaties' noemde. Ook deed hij onderzoek naar

zinnige wereld

Adriaan Blaauw: 'Tien dagen heb ik tegenover zes Chinezen gezeten, terwijl in de zaal ernaast de nieuwste astronomische ontdekkingen werden uitgewisseld'

sturen naar ons congres in Montreal. Utdrukkelijk alleen om te onderhandelen, niet om mee te doen. Tien dagen heb ik tegenover zes Chinezen gezeten, terwijl in de zaal ernaast de nieuwste astronomische ontdekkingen werden uitgewisseld. Dat moet heel moeilijk zijn geweest voor die Chinezen, want ze waren al jaren verstoken van nieuws.'

Chang

Blaauw hapert even, kan nog steeds emotioneel worden van die situatie. 'Soms verdwenen een paar stiekem van tafel om te luisteren en zat ik alleen met Chang, de uiterst formele delegatieleider. Ik brak mij het hoofd over hoe de Chinezen terug te krijgen zonder Taiwan kwijt te raken. Dan had ik weer een voorstel en werd ik 's avonds laat of 's ochtends in alle vroegte op mijn hotelkamer gebeld: "Professor Blaauw knows very well that..." en dan kwam er weer een heel verhaal. Tot ik begreep dat het er alleen om ging dat er maar één China is. Dus was de oplossing om alleen China op de lijst te zetten, maar met twee adressen erachter: eentje in het Chinese Nanking en eentje in Taipei. Daar was Taiwan niet blij mee, maar er was geen alternatief. Ik zei dat ze hun bazen maar moesten melden dat dit allemaal tijdelijk was, in afwachting van iets beters. Maar voorlopige gebouwen houden het altijd heel lang uit.'

In de kamer in Haren valt de avond. Blaauw keert nogmaals terug naar dat balkon in Amsterdam waar hij in 1927 stond te kijken. 'Voor mij was die hemel al snel geen plat vlak meer. Ik las over de verschillende afstanden van de sterren en kon de diepte zien. Dat ben ik nooit meer kwijt geraakt, het is heel duidelijk een driedimensionaal beeld. Dan kijk ik dieper en dieper en dieper. Daar is een grote onbekende wereld voorbij die lichtjes, een geweldige geheimzinnige wereld die je aankijkt en waarvan je meer wilt weten.'

OVT – Het spoor terug: Astronomie in Nederland (deel 1)

► ZONDAG, RADIO 1, 11.25-12.00 UUR

op drift geraakte sterren, rekende hun baan terug naar de plek waar ze ooit zijn verstoten. Daarnaast was Blaauw medeoprichter en jarenlang leider van de Europese Zuidelijke Sterrenwacht (ESO), waarvan de telescopen in Chili staan. En als president van de Internationale Astronomische Unie (IAU) kreeg hij in 1976 de netelige kwestie China-Taiwan op zijn bord. 'De Chinezen waren in 1961 kwaad weggelopen uit de Unie, omdat de Amerikanen Taiwan hadden toegelaten. Ik dacht; dat kan zo niet langer. China is een belangrijk land en mag niet ontbreken. Dus ik heb jarenlang voorzichtig contact gezocht en in 1979 wilde Peking dan eindelijk een delegatie

yasha

Verantwoordelijkheid

DE vraag wat de verantwoordelijkheid van de schrijver is, komt altijd weer terug.

Vooral tijdens literaire festivals is die vraag populair. Wat ermee bedoeld wordt is of de schrijver nog een andere verantwoordelijkheid heeft dan het schrijven van mooie boeken, wat wij ook onder 'mooie boeken' verstaan.

De vraag naar de verantwoordelijkheid van de schrijver staat in direct verband met waar hij vandaan komt.

Als een schrijver die zijn hele leven in Nieuw-Zeeland heeft gewoond een roman schrijft over een man die van een meisje houdt dat op een andere man verliefd is, kunnen wij zijn briljante stijl en de gewaagde compositie prijzen alsmede het interessante gebruik van foto's en tekeningen waarmee hij zijn verhaal lardeert.

Van een Tsjechoslowaakse schrijver die schreef ten tijde van het communistische regime in Tsjechoslowakije verwachten wij dat hij daarover heeft geschreven. Ook als hij schreef over kalverliefde zullen wij geheime verwijzingen naar de politieke situatie vinden, zodat hij aan het oog van de censor kon ontsnappen.

Hoe totalitairder het regime van een land waaruit de schrijver komt, hoe absurder de vraag naar zijn verantwoordelijkheid.

Niet schrijven wat het regime van je verwacht, kan daar al een daad van verzet zijn. Stilte, dat wil zeggen niet publiceren, kan verzet zijn.

Een Poolse Nobelprijswinnares schijnt in haar jeugd wel eens een gedicht te hebben geschreven waarin zij Stalin prees. Dat was waarschijnlijk een jeugdzonde. Maar wij kunnen ons moeilijk een belangrijke schrijver voorstellen die ooit een serieus lofdicht op Hitler heeft geschreven. De meest briljante stijl zal hier niet tegen opgewassen zijn.

Zou het overigens mogelijk zijn dat sommige schrijvers opgegroeid in zeg een betrekkelijk vredig en welvarend land als het Nederland van na 1945 betere schrijvers waren geworden als ze hadden geleefd in bijvoorbeeld een communistische dictatuur?

Ik twijfel.

Eén ding is zeker: hoe vrijer de maatschappij, hoe marginaler de literatuur.

■ ARNON GRUNBERG